

Prinosi

PJESNIČKI I RELIGIOZNI PORTRET TONČA MAROVIĆA PETRASOVA

Drago Šimundža, Split

Životni tijek Tonča Marovića Petrasova (obiteljski nadimak po djedu Petru-Petrasu) odvijao se je u vremenskom razmaku od nepunih 57 godina u užem zavičajnom prostoru na stazi od Mravinaca do Splita i obratno. U Mravincima se je rodio, 1934, a u Splitu školovao, živio, radio i umro, 1991. Tih i povučen, nosio je u sebi, kao i svaki pravi stvaratelj, nemire misli i toplinu srca. Gonjen nutarnjim impulsom, zarana se je posvetio književnosti i, šire, kulturi. Privlačila ga je umjetnost riječi, likovna i književna estetika, kritička prosudba i aktualna vijest. Neumorno je radio i literarno stvarao. Rezultat je toga dvadesetak različitih izdanja: poezije, proze, dječje literature i dramskih djela.

Smrt ga je nažalost rano pohodila. Nosio ju je dugo u sebi, svjesno. Često je s njom, poput sv. Franje, smireno razgovarao i usrdno se Bogu molio:

Bože moj ne daj
da prođem svijetom mrzeći
već grleć ono
što svi izbjegavaju
stišćuć stapajući se s tim

(Tanke zahvalnosti 2)

U nadi za pobjedom, obišao je mnoga naša i svjetska lječilišta, dok nije pobijedila ona, prekinuvši mu posljednje niti života, nadanja i snova. Tek tada se je nespokojni pjesnik prvi put vratio spokojan u svoje Mravince, pod borove kod sv. Ivana.

Pjesnički dijapazon Marovićeve motivu i oblika

Pjesnik i pripovjedač, publicist i novinar, dječji pisac i dramatičar, likovni i književni kritičar, Tonči Marović Petrasov svoj je književni rad započeo 1954. u splitskom *Vidiku* i zagrebačkom *Poletu* da bi nastavio u *Mogućnostima* i drugim književnim smotrama. *Sonata za staro splitsko groblje na Sustipanu*, objavljena 1957. godine u *Krugovima*, donijela mu je opće priznanje i uvrstila ga je, već tada, među korifeje naše nove poezije, u samu maticu hrvatske postmoderne lirike.

Marović stoga pripada mlađoj generaciji "krugovaša", koja je pedesetih godina - nesklona socrealističkoj šablona - širila međaše naših književnih obzorja. Pod utjecajem poratnih stilova i modernih poetskih izričaja, nutarnjeg bunta i literarnih sloboda od filozofije apsurdna do anti-drame i novog romana okrenula se je prema novom valu, koji se polako i u nas rađao. U poeziji je tada dominirala izazovna riječ, sve do proznog ritma i puke glosolalije. Naravno, to joj nije bio cilj, stoga se je u svom izazovu i nemiru spontano pretvarala u refleksivnu opciju, s jasnim kritičkim pogledima i metafizičkim asocijacijama.

Promatramo li Petrasova u tom novom valu koji je i sam stvarao, vidjet ćemo i u njegovu slučaju opravdanost T. S. Eliotove postavke o "tradiciji i osobnom talentu". Ima on, kao i svaki pisac, različitih misaonih tema i konkretističkih motiva, ali ono što je u njemu ključalo, što ga je sililo "moći" govoriti i "ne govoriti" bila je stara mediteranska inspiracija i domaća zbilja. Tu su se u najsuvremenijoj formi rađala njegova djela: marulićevsko *Suprotiva* i nostalgični *Ciklus o cilju*, *Premještanja* i *Demokritov kruh*, *Antigona* i *Temistoklo*, *Osamica* i *Isolamento*, *Moći ne govoriti* i *Oče naš...*

Pa ipak, koliko god je Petrasov kao pjesnik izdanak šireg mediteranskog duha, on je sa svojim nemirima izrastao iz naše povijesne impostacije, s jasnim odrednicama svojega doba. U tom je smislu, kao i Tin, istodobno bio poklonik Marulićeve "plavce" i nemirni "puntar" svoje generacije. Osluškiavao je bilo prošlosti i ritam sadašnjosti, eksperimentirao i izgrađivao svoj stih. Zato se nije u izričaju udaljio samo od staroga Marulića, nego i od suvremenog Ujevića, iako ih je obojicu istinski nosio u sebi, u svom mediteranskom i hrvatskom genu.

Opseg njegovih tema i motiva vrlo je širok, od antičkih inspiracija do suvremenih nemira, od zavičajnih i dječjih uspomena do sudbunosnih problema. Zanimao se egzistencijalnim, praktičnim, ali i metafizičkim pitanjima, konkretističkim i univerzalnim motivima. Povijest ga je izazivala, iskustvo brusilo i bolest nadahnjivala. Na taj je način sasvim spontano spajao prošlost sa sadašnjošću, svoje životne nemire s onostranošću a onostranost s ljudskom konkretnošću.

Privlače ga ponekad dječje slike i ritmike, različiti predmeti i priče (*Ljudski kusur*, *Ča triba govorit*, *Eros* i *Anter*, *Putanja*, *Knjiga vo-*

de, Hembra), ali su mu, u biti etičke teme i sudbinska pitanja glavna preokupacija. Svjestan nutarnjeg suodnosa kompozicije, ritma i stiha, motiva i poetskih sredstava, vješto podređuje izričaj i tonalitet estetskoj cjelini te pomoću slika i simbola uporno gradi asocijativnu poruku. Jezična mu je norma važna, iako se često služi čakavskim dijalektom, lokalnim govorom i domaćim familijarnim izrazom. Naravno, svoj lirski talenat, sentimentalne zanose i tihu ljubav prema sunčanim krajolicima nije zatomio. Ukratko, raznolika je motivika njegovih lirskih suglasja. Konkretizam i socijalizam, djetinjstvo i mladenački zanosi, vrijeme i povijest, more i njegova obzorja pratili su ga na njegovu putu. Ali mediteransko nasljeđe i naša hrvatska sudbina, stoička etika i kršćanska vjera, tiha i svojevrсна, osobna i subjektivna, bile su mu iskonski glasi, koji su ga sadržajno najdublje nadahnjivali. Stoga im je, uz estetsku formu i mladenački bunt, poklonio veliki dio svojih nadahnuća. To će nas upravo, kako i sam naslov upućuje, ovdje najviše zanimati.

Poklonik slobode u stvaranju i osobnosti u slobodi

Okrenut, kako rekosmo, novoj poeziji, Tonči Marović gradi svoj stil i stih, različita tempa i oblika u skladu s novom poetikom, nadmašuje naše klasične slobodnjake, predstavnike slobodnog stiha, te ustaljuje prihvaćeno načelo subjektivnog postupka, da nadahnuće nema i ne smije unaprijed imati zadane norme i oblike. Namjerno zaobilazi svaku konvencionalnost da bi slobodnije progovorio vlastitim talentom. Po tome je, očito - gledano s formalnog motrišta - nezaobilazan predstavnik novoga vala, koji je i njegovom zaslugom odavno postao normom koja odbacuje svaku normativnost.

Moderna ritmika, slobodni postupak i razlomljena kompozicija bitne su sastojnice njegove lire. Riječ mu je dubinski odjek, šutnja nutarnja stega. Bilo da se radi o sentimentu ili misli, stvarnosti, upitnosti ili slutnji, on tka svoju "sonatu" začudno varijabilnu i doživljajno konstantnu. Stih mu je elementarno sredstvo, tipična oblika, boje i tona, čujno i vizualno zaseban. Takav ga stih i stil, izbor i položaj riječi, izbjegavanje interpunkcije i gradnja strukture, bitno tipiziraju u krugu njegove generacije kao pjesnika i čovjeka koji je neumorno tražio novo da bi što snažnije izrazio svoj svijet. Htio je biti i bio je svoj. Znao je ići i "protiv struje". Općenitost ga nije zanimala; konvencije i ustupci još manje.

Dakako, mogli bismo govoriti o različitim fazama, stanovitim lutanjima i neospornim usponima Marovićeve poezije. Izričajno je lako prepoznatljiva u svim stadijima, iako je i tu bilo razvoja, osobito s obzirom na ono "suviše govoriti", dok mu se to za sadržajnu poruku i intimne opcije ne bi moglo potvrditi. Misaono se je s vremenom mijenjao, u različitim shvaćanjima i odnosima, pa i u religioznom doživljaju: od nemirne igre i revolucionarne anti-metafizike u *Asfalti-*

ranom nebu (*Plać boga, Samoubistvo boga*) do najuzvišenije molitve i istinskog predanja (*Oče naš, Molitva bolesnika*).

Ne ulazeći dublje u literarnu obradu i formu, po kojoj se Marović svrstava u postmodernu poetiku, možemo potvrditi da je u tome doista smion, smioniji od najsmionijih. Stih mu je ponekad izazovan, specifičan, ponekad majestuozan, simetričan, na trenutke opet gotovo banalan, prozaičan, beskrajno variabilan i amorfan, slobodan.

Ali baš takav izvorno je njegov, kreativno tkan. U svojoj sličnosti s anti-poezijom i postmodernom poetikom¹ jednom se pretvara u igru riječi ili prozni izazov, drugi put u poetski ritam, misaonu sintagmu ili usputni izričaj, simbol, narativni slijed i alogičan diskurs, izlomljeni poredak ili asindetki niz, bez rečeničnih znakova i jasnih određenja, logične dorečenosti i vidljivog značenja (usp., npr., *Kor zadnje prašine raspada se, More koje leti, O da ovdašnjosti, Sustipan opet, Peristil, Postfaust*). Naravno, pjesnik mu u toj varijabilnosti daje različite poetske vrijednosti, stilske i sadržajne, estetske, oporbene, kritičke, misaone...

Dok se u prozi služi impresionističkim tonom i neorealističkim postupkom pripovjedača, u drami je više simbolist i klasični mislilac. Spomenimo također da je svoj slobodni stih, moderan, narativan a dinamičan, uveo i u dramske tekstove (*Antigona kraljica*).

Dakako, o Marovićevu stilu i stihu najbolje govore njegove pjesme. Pogledajmo stoga dva primjera koji slikovito i sadržajno odražavaju dio spomenutih stihovnih i stilskih oblika ili, bolje, odavno prihvaćenu nekonvencionalnost i slobodu nove metrike:

Kumovsko selo
za Sjevernjaču svezani
mi trka oko
muvamo se o
nesjeme nepostojanje
a Vršidba

(*Groblje na Glavičinama, VII*)

i ovu poetsku svezu riječi, s umetcima Mažuranićeva izlomljenoga stiha:

Večer stoljeća
era smeća
duh izrod
mišad grize
ali po tliħ
sam sur oro
mora

¹ Ovdje ga promatramo kao primjer naših poetskih eksperimentiranja i zato ga opširnije predstavljamo.

amor
tatari
turci
tenk
preko crkvice
koje su sad
tucanik
brčine loču
sub pinis

(Sustipan opet XI)

U takvim stihovima više govori simbolika, misao i asocijacija, nego logika; dok im poetski karakter radije određuje zvučnost i ritam, odnosno vanjski dojam ili poruka, nego klasična poetika i metrika.

Istini za volju, Marović je često eksperimentirao. Tražio svoj stih i stil, čistio ih i ponovno im se, pročišćenima, vraćao. Otvoren neobičnim kontrastima, tragao je za zvučnošću jezika i vizualnošću forme, miješao kratke i dugačke stihove, stvarao simetriju i asimetriju, forsirao riječi, miješao značenja i silio čitatelja na pažnju.

Pri tome se je - a u tom i jest sjaj i bijeda postmodernog vala - često služio neobičnim izričajem, nasilnim povezivanjem riječi, asindetskom tehnikom i širokom licencijom poetikom. Zbog toga mu pojedine pjesme imaju okus proze, dnevnog govora, umjetničke montaže ili, kad se radi o akumulaciji misli, slika i riječi, vizualnu liniju vertikale, s ponešto iskrivljenog klina, prozних obrisa ili izmotane niti.

Općenito bi se moglo kazati da se je u mlađim godinama više zanosio eksperimentom nego ustaljenim slogom. Tada ga redovito osvajaju igre riječi, ludističke eshibicije, zvučnost i vizualnost jezika - sloboda u stvaranju i izvornost (osobnost) u slobodi - dok se u zrelijim, osobito zadnjim godinama života, više posvećuje smirenijem stilu, misaonim i religioznim refleksijama, čuvajući se nesporazuma i bilo koje pretjeranosti.

Promatrajući cjelokupni proces Marovićevih traženja i nalaženja, njegovo ugledanje na pojedine pjesnike i podsvjesne utjecaje, mogli bismo ustvrditi da je, bježeći od tradicije i ujednačenosti, na svoj način reaffirmirao dugu tradiciju mediteranskog i hrvatskog nasljeđa. Čuju se u njemu stoljetne rezonancije marulićevske baštine, stare i nove, antikne mudrosti i suvremene banalnosti, nadrealističkog stvaranja, slučajnog sklada, i futurističkog skoka u budućnost; osjećaju se ovovjeku utjecaji i tonaliteti od dadaizma i ekspresionizma do anti-stilova i postmodernog ritma, nemirne misli i evropeizirane haiku-pjesme.

Ipak, kolikogod je Petrasov anti-formalan, neobičan i pomalo težak u svome stihu i stilu, postupku, kompoziciji i izričaju, ne može mu se zanijekati uspjeh. Upravo takvim stilom i stihom našao je svoje

mjesto u našoj suvremenoj književnosti, u kojoj će trajno ostati prisutan s nekolicinom antologijskih kreacija kao što su: *Sonata za staro groblje na Sustipanu*, *Oče naš*, *Molitva milijarditog Kineza*, *Stara trava*, *Peristil V*, *Molitva*, *Moći ne govoriti*, *molitva bolesnika* i još neke.

Možda je - napomenimo samo - najveći nesporazum između njega i klasičnog čitatelja (iako to nije samo njegov slučaj) u prevelikoj anti-tradiciji i poetskoj nepredvidivosti (koja je, inače, kad je primjerena, jedno od važnih sredstava pjesničke kreacije); zatim u nečitkosti stiha, te u tom smislu, zbog kreativnog poigravanja mišlju i jezikom, u nedovoljnoj jasnoći poetskog tkiva.

Raznolik u svom tonu i metru, Marovićev je stih - zaključit ćemo - sa svim svojim stilskim, vizualnim i pravopisnim osobitostima, književno gibak i zanimljiv. Pjesnik ga je vješto varirao, varirajući zajedno s njim različite motive i teme, kompoziciju i ekspresiju, tako da je tonski i sadržajno raznolik.

Ipak, bježeći od konvencije i ujednačenosti, znao se je dovoljno disciplinirati, od ranog, blagoglagoljivog nemirnika sve više je postajao refleksivni i suspregnuti pjesnik. Toliko se disciplinirao da je mogao "ne govoriti".

Naravno, skupo je plaćao svoja traženja i konačna otkrića, i na formalnoj i na sadržajnoj razini, ali ih je sa zadovoljstvom pronalazio i rado prihvaćao. To je bio put uspona koji je tiho vodio zrelosti.

Moderni oblici i tradicionalne misli Marovićeve poezije

Naravno, nije glavna vrijednost Marovićeve poetike u neobaveznoj formi. Ona mu nikada nije bila svrhom. Radije ju je shvaćao poetskim sredstvom (uz mnoga druga). Stoga je glavnu brigu vodio o izričaju i nutarnjem jedinstvu, o suglasjima osjećaja i misli, ritma i doživljaja. Pažljivo je tkao strukturu pjesme, ali je još pažljivije težio za njezinom autentičnošću.

Spomenuta modernost, stoga, u Marovićevoj opciji u različitim oblicima čuva ili, još bolje, na nov način potvrđuje stare sadržajne vrijednosti i humane poruke (usp. *Nemožeš li*, *Napovijed*); štoviše, i sama ih potiče. Stih mu u nekim djelima, spomenimo i to, namjerno postaje - što je danas gotovo rijetkost - dramskim sredstvom opomene, poema nemirnom refleksijom, bolest i patnja molitvom. Tako, unatoč svemu, pjesnik u svojim prosvjedima, traženjima i nemirima ljubomorno čuva osnovni dignitet književne poruke.

Zornost ga, opažaj, stalno privlači, stoga se rado služi modernim grafičkim postupcima i neobičnim strukturama. Ponekada se namjerno poigrava, gradeći na taj način specifičan ritam i naboj. Sve mu je to redovito u višestrukoj funkciji osjećaja i misli. Oblik je zato poetski nijansiran, a pjesničke slike jukstaponirane, dok su asocijacije guste i refleksivne. Iako pojedini dijelovi zadržavaju svoju zasebnost,

pojedivosti su - usprkos vlastitoj zatvorenosti i misaonoj polivalen-
tnosti - redovito podređene zajedničkoj cjelini.

Ukratko, Marović stvara na principu nevezanih iskaza i
asocijativnih slika, te tako sili čitatelja da s njim surađuje, stvara,
osjeća i razmišlja. I slijedeći će primjer, sigurno, pokazati posebnost
njegova stiha i tehnike, poetsku inventivnost, ali i mediteranski, da ne
kažemo kršćanski, smisao pjesnikove metaforike i poruke. Pripazimo,
riječ je o Kristovu bičevanju.

Rođen za stup
zasaden
zabiven
snoseć ovu eru pljuvanja
crnobijelo grožđe kobi
je li te za njih stid, pitam te
sljepilo u bičevima
čemu zvizdiš cvijeće udaraca oprašuje plamen
boju mesa kam poprims
opol osrednjosti
mlači zagrljaj
je li djelo ljubavi

(*Peristil V. Dalmatinčevo bičevanje*, 1966)

Forma je ove sekvence očito neformalna. Ali ovakva kakva je u
funkciji je kreacije, rađanja novih mogućnosti pjesničkog nadahnuća i
izričaja. Teško je raspoznati jesu li ovi stihovi - i slikovito svedeni na
refleksiju - vizije ili izazovi, simetrične nužnosti ili asocijativni kontra-
punti. No baš zato pomisao na Golgotu i Jurjevo djelo, odnosno na
povijesnu stvarnost i iskonski etos bude guste rojeve misli i osjećaja.

Stara je poetika u svojim analizama često dijelila poruku i formu,
sadržaj i oblik. Suvremeni teoretičari, naprotiv, radije govore o umje-
tničkom jedinstvu. I mi smo tome skloni. Poezija se ne može dijeliti.

Ipak, gledajući i čitajući *Bičevanje*, njegovo tkanje i poruku,
sadržaj i oblik, ovdje bih se, barem uvjetno, poslužio spomenutom
dihotomijom stare retorike. Doista, kad je riječ o Maroviću i njegovoj
lirici, već smo kazali da se u njega javlja tradicionalna misao, da je u
obliku moderan, a u etici načelan. Sad s pravom možemo zaključiti da
je s novom formom potvrđivao iskonsku potrebu ljudskog duha za
ljepotom, ali isto tako i za marulićevskim biblijskim načelima i
Tinovim *Visokim jablanima*.

U biti futuristički modernist, Petrasov se sadržajno, ako tako
smijemo reći, najradije vraća tradiciji, antičkoj misli i biblijskoj viziji,
staroj mudrosti i vjeri. To je razlogom što smo ustvrdili da nije robovao
vremenu, iako je - kako smo napomenuli - i s njim surađivao. No,
objektivno govoreći, praktično je s njim više bio u sukobu nego u slozi.

Dijete starohrvatskog kraja uz solinski Jadro i učenik poratnih raspuća, doživio je teret rata i komunističkog odgoja, partijskog jednodumlja i marksističkog socijalizma, završio je klasičnu gimnaziju i stekao humanističku naobrazbu. Živio je i radio u vremenu koje mu je namećalo svoje kriterije. Mnogo šta je od njega prihvaćao, ali istini za volju, njegov je svijet stalno bio drugdje.

U sučeljenju s jednostranim shvaćanjima i konkretnim nasiljima, nerijetko su ga zaokupljale kritike i prosvjedi. Korijeni su mu, očito, bili snažniji od površinskih vremenskih naslaga. U sebi je negdje duboko nosio mediteranski duh i kršćansku svijest. Iskustveno je osjećao i živio humanističku kulturu i hrvatsku sudbinu, koje su ga čuvstveno i misaono vodile i na svoj način nemirno nadahnjivale. Zahvaljujući tome, iako su ga privlačile nove ideje, nije se dao smesti. Probijao se je, doduše s mukom, do jasnih spoznaja i čvrstih stajališta, do iskonskog smisla svijeta i iskustvenog dohvata Boga, i to jasno pokazao u svojim različitim djelima, posebno u tihim molitvenim suglasjima.

Sve te procese, doživljaje, sukobe i odnose možemo pratiti u njegovoj neobičnoj *Molitvi milijarditog Kineza*; ima ona istodobno univerzalni prizvuk i kritički odnos prema vremenu u kojem je živio:

Ti koji više nemaš imena
ali jesi još neki put i prostor
što skuplja naše molitve vapaje i ostvaraje
radije nam daj dvije pregršti slobode
a samo jednu rižu
nego obrnuto
i svakom po odijelo ali različito
i ni jednog legendarnog više
makar kakav vođa makar kolik pjesnik bio
a navlastito nam ne daj ženu njegovu
koja bi sve, kako znamo, dala za našu jednakost
svoju razliku
koja bi pošto-poto htjela da budemo svi za jednoga
a jedan samo za se (i za nju)
ne daj ne daj nikako nikad više
da dišemo na jedna usta
svi do jedan
nas milijardu
sve drugo nam možeš dati
i dat ćeš nam

(*Molitva milijarditog Kineza*)

Koliko god smo kritični prema suvišnim pjesničkim posebnostima ili, bolje reći, izazovima postmodernog i, naravno, ponekad i

Marovićeve stiha, ovdje u ovoj pjesmi vidimo korisnu posebnost, i zajedno s njom stilsku jednostavnost i ljepotu. Nema izlomljenosti, nema nasilja nad jezikom. Forma je suvremena, nova, a njezina je inspiracija univerzalna, rekao bih, vječna i aktualna, puna povijesnih asocijacija i dubokih etičkih i socio-političkih upozorenja. To je ono što ovdje nazivamo modernošću oblika i postojanošću humanističkog, ljudskog i kršćanskog sadržaja. Ima toga, kako vidimo, u Marovićevim stihovima.

Dakako, uz te opće teme ima u Petrasova i svakodnevne običnosti, povijesnih zgoda i pejzažnih slika, djetinjih uspomena i životnih refleksija, socijalnih problema i poučnih priča (*Demokritov kruh, Lastavica od 1000 ljeta*). Jer - kao i u kineskoj molitvi - bilo da ga zaokupljaju konkretistički motivi, suvremeni nemiri, kozmička pitanja, antička mudrost, mitologija i simbolika, bolest i predana molitva, nikada se ne odriče svagdašnjosti i njezinih briga.

I još nešto. Koliko god je bio u misli i u srcu nemiran, buntovan, u stihu, općenito, nastoji sačuvati smirenost, pjesničko dostojanstvo i ozbiljnost. Zbog toga, i kad se ironično poigrava riječima, i kad se ne slaže i polemizira, i kad nešto ignorira i odbacuje, i kad, zabrinut, prosvjeduje - pa i onda kad se suočava s bolešću te razmišlja o smrti i sudbini - redovito u svojim stihovima povezuje miran ton i nemiran odnos, dubinsku refleksiju i modernu formu.

Sve mu to daje novu vrijednost, stilsku, pjesničku i misaonu.

“Nitko ne bi smio iskapati mrtve“

Osjetljiv na povijest i vrijeme, riječi, ideologije i promjene, Marović je, rekosmo, nosio u sebi svoj svijet. Biblija mu je otkrivala tajnu ljudskog postojanja, grčka tragedija dubine mnogih nesporazuma, život surove sukobe dobra i zla. Historija i vrijeme pred njim su se tragično prožimali. I vrlo brzo je uvidio iskonske suprotnosti egzistencijalne stvarnosti i metafizike zadanosti, u povijesti i čovjeku. Etika je tako - koliko zbog mediteransko-kršćanske kulture, toliko zbog tragičnih zbivanja u našem stoljeću - postala njegovo osnovno pitanje. Mučila ga je ljudska nestabilnost, povijesni obrati i mnogo-vrsna iznevjerena istinskim idealima.

Antigona, stoga, u njegovim očima nije samo žrtva nego iskonski konflikt. U sukobu su - priznaje - društvena kretanja, ljudske strasti i metafizička načela, subjektivni kriteriji i objektivne norme morala. Nije li u tome razlog da će Sofoklov simbol naravnoga zakona, spomenuta Antigona, kao kraljica (u Tebi), postati svoje otuđenje u Marovićevoj drami?

Nošen tim dubinskim nabojem, prvi je sokratovski probugario nad jednim od najvećih kulturnih promašaja komunističkog vandalizma: sudbinom “staroga groblja na Sustipanu”. Naime, kad su se počeli snovati čudni snovi o njegovu barbarskom uništenju, u svojoj

je *Sonati* o tom povijesnom i duhovnom spomeniku, godine 1957, uoči komunističke odluke o iskapanju mrtvih i rušenju bogatog humanog i religioznog nasljeđa, apodiktički prozborio:

Nitko ne bi smio iskapati mrtve...
Ali tko mari za to kada je to otimanje
izjednačeno s oslobođanjem...
Crkvu na vrhu brijega odavno porušiše...
Nitko ne bi smio iskapati mrtve
Nitko ni za što...
Ja sam vikao: Nitko ne bi smio...
NITKO NE BI SMIO iskapati mrtve
Ali tad izgubih glas
(po njihovoj zapovijedi valjda)
i sada šutim jauk

(*Sonata za staro groblje na Sustipanu II, III*)

Nažalost, u starom se Dioklecijanovu boravištu i Marulićeve ishodištu ubrzo dogodilo ono što je Silvije Strahimir Kranjčević s tugom predosjećao u svom *Groblju na umoru*. Godine 1959. donesena je odluka da se jedinstveno splitsko groblje na poluotoku Sustipanu pretvori u javni park, odnosno da mu se uništi svaki sakralni spomen i humani trag. I tako je stari Sustipan, samostanska oaza posljednjeg Trpimirovića, Krešimirova sinovca kralja Stjepana, vječno počivalište mnogih generacija grada pod Marjanom, vandalski iščeznuo. Ideologija je bila jača od pameti, politika od iskonskih svetinja. Arhitekti mračnog projekta iskopaše kosti i do kraja 1961. sve porušiše.

Stoga, 20 godina poslije *Sonate* Marović ponovo cvili:

Nemaš više vratnica
ni psa ni natpisa
moj Sustipane
nema više križeva
ni našeg živog Zagreja nema
ni tvojih mrtvih
ti si sada prazna zemlja
ledina Judina
moj Sustipane

(*Sustipan opet XIV*)

Odluka da se uništi groblje i stvarno uništenje Sustipana kao sakralnog i kulturnog spomena, očito, bolno se dojmilo pjesnika. Njegov je prosvjed izraz nutrine koju je u sebi doživljavao. Odras je to, rekao bih, prirodene etičnosti i kršćanske kulture koju je unatoč

onodobnom partijskom zulumu od djetinjstva osjećao i spontano živio.²

Često ćemo stoga naići na humane i etičke poruke u Marovićevim djelima, a ponekada i na izričite poticaje i savjete:

... ljude uzimlji za ljude
bogove za bogove...
ne trudi se ni oko ljudi...
oprosti im ipak opraštajući se ostvaruj
svačiji ničiji svoj
i u smrti svijetli...
ne staraj se o sebi
daj što ti je dano budi tko jesi
bit ćeš što ni sanjao nijesi

(*Napovijed*, 1984)

Gdje su dubinski korijeni ovim mislima? U ljudskoj mudrosti i pjesnikovoj plemenitosti. No, moram reći, tako tihi i mirni savjeti podsjećaju me na kristovske pouke i izvorne kršćanske principe. I sama riječ "napovijed" kao da na to upućuje.

Slične se misli i motivi nalaze u nizu drugih pjesama, kao primjerice u *Ne možeš li*, gdje poput A. B. Šimića podsjeća na zvijezde i daje svoje opomene.

Ti moralistički savjeti, kao i malo prije spomenuti prosvjedi, upućivali su potihom, iako se pjesnik nije u tome isticao, na njegov dublji religiozni svijet, koji će u molitvama doći do svog doživljeno sublimiranog izraza.

Religiozni korijeni i pjesnički iskazi Marovićeve vjere

Obitelj je, kažu psiholozi, osnovna škola svakog čovjeka. U njoj se višestruko rađamo: fizički, psihički i duhovno. I religiozno, dakako. Jer, iako u svom biću sve to nosimo, obitelj nas, kućna ljubav i društvena sredina, osobito u onim prvim godinama, najizvornije i najizravnije oblikuje i odgaja. Vjerujem da je to bio slučaj i s našim pjesnikom. Njegovi su ga rodni Mravinci i obiteljski dom, izrasli u vjekovnoj hrvatskoj vjeri i kulturi, usmjerili prema temeljnim odrednicama humanosti i etike u čovjeku, religioznoj svijesti i moralnoj savjesti.

² *Sonata za staro groblje na Sustipanu* nadahnula je mladog skladatelja sakralnih motiva, liturgijskih moteta, misa, oratorija i kantata maestra don Šimu Marovića da sklada oratorij na istu temu. Naime, Šime i Tonči odlučili su se na suradnju; kako je Tonči već bio teško bolestan, predložio je Šimi da se posluži njegovim objavljenim radovima. Don Šime je to i učinio. Odlučio se na *Sonatu*. Sam je vrlo uspješno odabrao stihove, pridodao im neke iz pjesme *Sustipan opet i Oče naš*, te početkom 1993. uglazbio novi oratorij *Staro groblje na Sustipanu*. Praizvedba je, uz najbolje ocjene, izvedena iste ove godine kao premijera na 39. splitskom ljetu.

Vrijeme, stoga, koliko god je bilo tome "suprotivno" i izrazito anti-religiozno, nije moglo nadvladati kućni duh i iskru vjere koja se nije dala ugasiti. Očito je to iz mnogih Marovićevih misli i stihova, no najbolje to očituje *Oče naš*.

Osoban i univerzalan istodobno, skladan u misli i obliku, grafici i poruci; moderan, a opet tako snažno nadahnut evandeoskom jednostavnošću i kršćanskom sigurnošću, progovara posebnim žarom u pjesnikovu predanju i tihoj molitvi produhovljenog bolesnika:

OČE NAŠ
KOJI JESI
OSLOBODI ME SUVIŠNIH
STVARI SLOVA NASTOJANJA
OSOBITO TE MOLIM OSLOBODI ME KADIKAD
MOJE NEPRESUŠNE POTREBE ZA DRUGIMA
NO, PRI TOM, MOLIM TE, VISOKO MOJE SRCE ČUVAJ
NE SUŠI GA I NE SMANJUJ ME
RADIJE SVRŠI SA MNOM
POMOGNI MI PONEKAD
DA PODNESEM BOL I STRAH SVOJ
SEBE
DO NEKASNOG ČASA SMRTI MOJE
AMEN

(*Oče naš*)

Ovakav vizualno-formalni i, dakako, unutarjni, doživljeno-sadržajni izraz pjesme, napisane velikim slovima u vertikalnoj simetriji stihova - u posljednjoj zbirci objavljenoj za pjesnikova života, kojoj je *Oče naš* dao svoje ime - potvrđuje tezu o poetskoj modernosti Tonča Marovića Petrasova i njegovoj duhovnoj ukorijenjenosti u našoj hrvatskoj marulićevsko-biblijskoj i mediteranskoj tradiciji.³

U toj iskonskoj vertikalni naše opstojnosti spontano se osjećaju bliskost zemlje i toplina mora, duh i duša naše povijesti, vedrina surih pejzaža i svijetlih plavetnila, zvuk i boja hrvatskog, mediteranskog, grčko-rimskog i kršćanskog podneblja - na Marjanu, podno kamenih špilja, davnih skloništa splitskih isposnika:

Sjedim ovdje, gdje ću neg ovdje
za leđima mi pećina s prozorima zeleno zvono zdenac
na kojem sv. Jere sjedi, lav, lubanja i Biblija

³ Ta je tradicija, moramo istaknuti, u Marovića bila specifična, njegova; on joj je davao značenje i oblik. Prihvatao je etiku, moral, vjeru i kulturu, ali ih je izražavao uvijek na svoj način. Ni u religioznosti, kao i u književnosti, nije bio konvencionalan. I tu je bio svoj. Vjera mu je bila nutarnji doživljaj, a nipošto forma, vanjština. Zapravo, od "vanjskosti" je, pa i obredne, ponekad zazirao. Nisu ga puno zanimale dogme i obredi, bježao je od uhdanosti, no zato mu nisu bile manje doživljene religiozne misli i osjećaji.

u meni more, otoci, dragulj broda što se ne zavarava
da je jedini...

(*Stara trava*)

Pjesniku je, očito, sve to znak njegova trajanja, svijesti i povijesnog korijenja; u sebi nosi duh svoga tla i naroda, moralne vrijednosti i smisao postojanja. Stoga bi htio da i njegovo vrijeme time odiše. Nažalost, vidi da se stare vrijednosti na silu potiskuju. Zato, ponovo, kao ono za Sustipanskim grobljem u *Sonati*, nostalgично cvili za zanemarenim nasljedstvom starog Mediterana, koje mu "nevrijeme" krade:

Povuklo se more
odustalo od nas
odustalo od sebe
odreklo se postojanja
gdje stolovahu ravnovesja nebesa i zemlje
duh i voda
vidjela i radost gledanja
sada je što -
kaos kamenja i usrknutosti, pobrkanost koju
samo nasilje zadnjih mjera može proizvesti (...)

(*Smrt Sredozemlja I*)

Doista, njegova su vremena/nevremena bila poseban izazov, neka vrsta lakmus-papira za ljudske vrline i mane, narav i karakter. Utjecale su, na svoj način, i na mladog pjesnika, ali ga nisu mogle osvojiti. Ima u njega, doduše, nemirne poezije i smirenog agnosticizma, povijesne oporbe i duhovne upitnosti, da ne kažemo hule i indiferentizma⁴; no još više je prosvjeda i kritike, opomena i upozorenja, traženja smisla i potvrđivanja transcendentnih mjerila u vremenu i svijetu.

Spontani nemiri i tiha predanja

Skeptik iskonske vjere u pobjedu dobra, bolje zapaža sjene negoli vedrinu. Zbog toga pokušava "živjeti nezapaženo", ali ga njegov usud tjera u javnost. Poput tolikih istinskih pjesnika ni Marović se ne može oteti svom nutarnjem glasu te zajedno s njim stvara svoj svijet, realističan i maštovit istodobno.

U sebi je nosio taj svijet i tek ga je djelomično otkrivao. Nije mu bilo dosta "moći govoriti ne"; važnije mu je bilo "moći ne govoriti", "biti

⁴ U nekim se pjesmama u zbirci *Asfaltirano nebo* osjećaju neki čudni odnosi koji graniče s negiranjem metafizičke stvarnosti i svodenjem Boga na mitsku politeističku viziju. I izričaji su tu neugodni. S druge strane, lako je naći - posebno u ranijim stihovima - na religiozne sumnje, otpore i indiferentizam.

ne Hamlet nego *Silence and the Rest* - "biti... snaga da se sve podnese u sebi do kraja" (*Moći ne govoriti*).

U skladu s tim svojim svijetom, jedno vrijeme, s čudnovatim zadovoljstvom traži slike i simbole za svoje poruke i ideje u staroj mediteranskoj kulturi, pri čemu višestruko budi uspomene na svoje djetinjstvo i nemirne misli bogate starogrčke mitološke simbolike, koju je u splitskoj klasičnoj gimnaziji istinski zavolio.

Zbog toga se u njegovim pjesmama često tajnovito prelamaju alegorijske slike, misli i priče iz antikle povijesti i mašte, u kojima se nevidljivo pletu i raspleću niti ljudskih staza i sudbina, kroz mitske ilustracije stare mudrosti o čovjeku, smislu, pozivu i životu. Pjesnik se misaono pri tome susreće s transcendentnim vizijama svijeta i čovjeka, koje ga iskustveno upućuju jednom drugom shvaćanju povijesti i metafizičkim uporištima našeg postojanja:

Pusto li je ovo mjesto
gdje stavljen od sudbe bijah
cio jedan ljudski vijek (...)

(*Buđenja I*)

U tom času i Marovića, poput Camusova *Stranca*, muči spoznaja da nije od ovoga svijeta, da u njemu ne nalazi svoj smisao. Stoga bi najradije nekuda odselio, napustio taj svijet koji nije njegov. Ali, gdje je taj drugi, njegov svijet? - pita se on ne manje zabrinuto:

Čemu živjeti u svijetu što ničim moj nije
koji je svijet tvoj
svijet tvoje svojte
i svojine
?

(*Buđenje VIII*)

Jesu li to nemirni pjesnikovi glasi, slutnje i upitnosti ili, možda, put prema novim spoznajama i iskustvenom potvrđivanju religiozne sigurnosti o drugom svijetu, koji ga čeka. Zbog toga probudivši se, poput Epimenida, i posvijestivši što je izrekao, ubrzo se njegovim riječima ispravlja:

Smijem li ja
osoba draga bogovima
smijem li reći
biti umara
živjet ponižava

(*Popudbina I*)

Ipak, usprkos starim mitovima, koje je tako volio, još ga je nešto privlačilo. Uz poznatu naklonost prema vrednotama starogrčkog nomosa i etosa, mitologiji i simboli, dva su ga osnovna movensa,

često tiha i pritajena: ljubav prema rodnoj grudi i ishodišnom kršćanstvu - nešto više prema etici nego prema dogmi - vraćala vlastitim korijenima. Zajedno s dnevnim problemima, svemirskim "putanjama" i antičkim svijetom, i oni su bili stalni, iako tihi inspiratori njegove muze. Stoga, nemiran, pita u svom *Postfaustu*, kojega muče davni ljudski problemi, kao ono Goetheova Fausta.

Reci Margareto gdje je moj zavičaj

Gdje Onaj Koji Jest

Njemu "ne treba" znanje, otkriće tajna i Mefistofeles, nego nova blizina Stvarnosti i Istine - Onaj Koji Jest (Izl 3, 14). Doziva stoga u pamet vremena, događaje i ljude, muči ga pomisao na Valpurginu noć i svoju patnju, te dok potiho izgovara "Eli, Eli lamma sabachtani" - Bože moj, Bože moj! Zašto si me ostavio? (Mt 27, 46), javljaju se u njemu spoznaje koje mu daju naslutiti da je Onaj Koji Jest upravo uza nj u njegovoj bolesti - s križem:

Isus se šulja oko drvarnice

traži svoj križ

(*Postfaust*, 1984)

Taj golgotaški križ postat će odtada životni oslonac pjesnikovu neotklonjivom križu. I premda će se na svoj tih i slikovit način, na nj potužiti riječima *Smokve koju je Isus prokleo*:

...Mislim, stoga, a Ti mi, Kriste, tu misal oprosti

da si na meni

učinio

čudo manje

od

i

je

dno

ga

ustrpljivo će ga podnositi, moleći se da ga "ponese(m) ko svijeću užganu kroz život" (*Molitva*).

Kreacionistička slika, s kojom se najranije susreo, životno ga je upućivala na Stvoritelja svijeta. Stoga je, uza sva spomenuta i nespomenuta traganja, upitnosti i nemire, vjerovao u Nadsvijet. Zbog toga je njegov svijet, i kad mu se pod vremenskim izazovima učinilo da se lomi, čvrsto počivao na metafizičkoj stabilnosti i etičkoj osnovi. Dobro je - smatrao je - temelj bitka, iako je povijesno u neprestanom konfliktu sa zlom, u različitim oblicima misli i čina. U tom duhu se u njegovoj poeziji, usprkos različitim odstupanjima, osjeća vertikalna, kao stabilna odrednica ljudskog poziva.

No tijekom životnih kušnja, od kojih smo samo neke spomenuli, bilo je momenata kada se je izravnije pitao o svojoj sudbini. Bolest je

za to, kao stalna prijetnja i granica, bila povlašteni poticaj. S njom se, kako smo već vidjeli, boreći se i moleći, pokatkada nemirno pitao: "Gdje (je) Onaj koji Jest".

Jesu li to bila retorička pitanja ili crv sumnje? Bez obzira na spomenuti izričaj, sigurno se je i s njim - s crvom - suočavao. Ali, pobjeda je bila očita. Kao rijetko koji pjesnik osjetio je metanoju.

"Počinjem ovo jutro s Tobom"

Zrelost godina i patnje u ljudskom životu najsnažnije očituje iskonsku nutrinu i snagu. To je prisutno i u Marovića. Refleksija mu je doduše, posebno moralna refleksija, uvijek bila bliska. No u zrelijim godinama te napose s tragičnom spoznajom neizlječive bolesti, u koju iz ljubavi prema životu dugo nije htio vjerovati, niti se je s njom do kraja života mogao pomiriti, refleksija mu postaje sve sudbinskija.

Nezadovoljan s vremenom i njegovim nasiljima, nemiran zbog omalovažavanja etičkih vrednota i ljudske (Antigonine) promjenjivosti, koju i unaprijed raskrinkava, Petrasov se sada izravno suočava s golom stvarnošću svoje egzistencije: sa smrću u životu, koju svjesno u sebi nosi. Na njegove se bolesne usne sve češće sama od sebe vraća djetinja molitva, kao temeljni potporanj duha i ljudske transcendentne vertikale:

Počinjem ovo jutro s Tobom
utječući Ti se
da ga počneš drukčije no jučer
da bol umine a smrt se odmakne
i Ti da budeš bliže
toli bliže i blizu
da bol nema mjesta a smrt prostora
dok si Ti tako uza me
u meni
s kraja na kraj kože
kozmosa

(Molitva bolesnika)

Nažalost, stvarnost je jača od pjesnikovih želja. Htio bi "umrijeti kad zaželi(š)" (*Živjeti nezapaženo*), ali ga neumoljiva sudba sili na svoj zakon i rok. Redaju se stoga pjesme iz bolnica: *Pred operaciju, Pusta tratina, Žoharčić, Na tratini, Koja nježnost, Žohar, Vinograd vrana, Stih onaj* - u kojima predosjeća na "sestricu smrt" - da bi na kraju, gubeći kosu, realistički zaključio.

Da
da
ne brine se o kosi onaj

kome se o glavi radi
mrtve
živi
češljaju

(*Da, da*)

Svjestan svoje sudbine, Marović se, utječe ljudskom znanju i medicinskom iskustvu, ali ono što ga najviše krijepi i jača jest njegovo religiozno uvjerenje i djetinji iskrena molitva.

Zna on dobro, poput sv. Pavla, da po Bogu "živimo, mičemo se i jesmo" (Dj 17, 28), da sve ovisi o "Božjem dahu" - stoga bi želio još na ovom svijetu "udisati taj dah".

u Božjem dahu sve su ptice
u Božjem dahu sve su zemlje
u Božjem dahu svi su ljudi
puci svi nestali i postojeći
bivši, budući oni koji bili nisu
i oni koji biti neće
isti su, isto su - u Božjem dahu
sva neba, sunca sva i svi svemiri...

(*Doček osvitne smrti*)

Suočen s tankom blizinom te svoje "osvitne smrti", pjesnik se u istoj pjesmi, u proznom nastavku, zabrinut pita:

"Udišem li baš taj Dah, djelić po djelić (koji nisam zavrijedio ni zaradio, nego me dopao darovan), jutros, pred operaciju, ležeći na postelji, napola pokrita lica, napola pokrita oka, probuđen u nebo pred ishod sunca - puna krilatih točkica neizrecivoga?"

Iako Ga se nije odricao, u bolesti Ga je na križu doista iskustveno našao. Stoga s njim povjerljivo razgovara. Boji se smrti, ali se istodobno predano moli, kao ono On u Getsemaniju, neka bude Očeva volja, jer samo On zna što mu je "spremio za poslije":

Bože ne srdi se na mene ni na moju zdvojnost koja me svladava
te ne vidim izlaza ne vidim uzdanja koja si mi možda

spremio za poslije...
život nije važan
a ni smrt nije
ima nešto važnije
od obojeg
spoznaj što je to i budi

(*WC u bolnici, 1984*)

Proći će još mnogo kušnje, bolesti i križeva do *Očenaša*, no Marovićeva se molitva, usmena i pismena, neće više gasiti. Posebno će doći do izražaja u njegovim posljednjim zbirkama: *Osamica* (1984),

Moći ne govoriti (1988), *Smokva koju je Isus prokleo* (1989) i *Oče naš* (1990). U njima se osjećaju kršćanske misli, molitve i predanja - religiozna i tiha kao ono u najintimnijim poetskim tišinama Đure Sudete.

“Što je iza svega toga“?

Osvrćući se na cjelovito djelo i misaona raspuća svog prijatelja Marovića, Tonko Maroević u Predgovoru njegovim *Odabranim djelima* analizira neke motive i pojedine faze te, aludirajući na Petrasovljeva religiozna traganja, uvjerenja i pisanja, zaključuje:

“Da i nije u posljednjoj fazi napisao poniznih molitvi i skrušenih obraćenja bogočovjeku, Otkupitelju i Patniku, Marović se ne bi morao ni ispovjedati ni kajati zbog svojih naizgled svetogrdnih početaka.“⁵

Realnost života ga na mahove i u bolesti sili na sumnje i upitnosti. Tako, primjerice, u razmišljanju o ljudskoj sudbini i povijesnim zbivanjima svoje probleme i upitnosti prenosi u projekciju beskrajnih prostora i traži što je, konačno, “iza“:

Umilno more
nebo puno svađa sunčanih plaveti oblačaka(ah)
što produbljuju volumene našu dušu disanje
otoci se radosno razmiču praveć mjesta još ljepšoj
još prostranijoj slici svijeta (...)
što je iza svega toga
iza te opne vidljivoga iza te ljuske
lista neotkinuta
što
je (...)

(Iza)

Suspregnut i kritičan, Marović je nemirno pitao, ali je isto tako uvjerljivo odgovarao. Cilj mu je bio biti (živjeti). Stoga se, sanjareći o životu i “zavideći galebima“ što oni “ne zavide“ (*Zavidim galebima*), vraća na svoje etičke pouke i stare upitnike:

Ustrpi se sustegni
propusti priliku
a ipak budi

⁵ Usp. Predgovor u: Tonči Petrasov Marović, *Odabrana djela*, I, *Pjesme*, Split 1992, XV. - Maroević misli na već spomenute poeme u zbirci *Asfalirano nebo: Plač Boga* i *Samoubistvo Boga*. Pjesnik se u njima, kao i u nekim drugim pjesmama, poigrava religioznim osjećajima, vjerom i mitološkom simbolikom politeističkog svijeta, odbacuje nedodirljivost (mitskih) božanstava, te u novom stilu podsjeća na *Psovku* Janka Polića Kamova. Iako tu nije riječ izravno o Bogu (pisano velikim slovom), različite interpretacije mogu to različito tumačiti. Ali, bez obzira na to, dobro kaže Maroević, da je i to bio put bogotražnja i transcendentnog iskustva, koje je, kako smo vidjeli, došlo do svoje sjajne potvrde u *Oče našu* i drugim molitvama.

budi bor (...)
u noći do mora dok bdiješ
mrtvozorničku svijest
o sebi
daj se
do Kraja
komu
?

(Ustrpi se)

Napisao je ovo, kako se vidi, s čudno postavljenim pjesničkim upitnikom, što pokazuje da ga je njegov nemir - sudbina bolesti i bolest sudbine - uporno pratio.

U zbirci *Moći ne govoriti*, koja je izašla u njegovoj redakciji, iza ovog upitnika, na 111. stranici, slijedi jedna od njegovih najuvjerljivijih pjesama, već navedeni *Oče naš*. Pun vjerničkog i egzistencijalno životnog naboja, *Oče naš* bez sumnje uvjerljivo odgovara, na spomenuti upitnik djetinjom vjerom i muževnim predanjem, kakvo nalazimo samo u velikih kršćanskih mistika.

Bilo je, dakle, sumnji i nemira, pitanja i tišina, ali i dubokih uvjerenja. I molitvenih priznanja Onome Koji Jest.

S Kristovim križem pjesnik je lakše nosio svoj križ

Marovićeve posljednje zbirke iz 1984, 1988, 1989. i 1990. (*Osamica, Moći ne govoriti, Smokva koju je Isus prokleo, Oče naš*) mogle bi poslužiti kao razjašnjenje ili, bolje, konačni odgovor na sve moguće sumnje i pitanja.

S Kristovim križem - upućuju one - pjesnik je mirnije podnosio svoj križ. Posebno je to pokazao u posljednjoj zbirki koja mu je sa svojim ilustracijama bila neobično draga. Naime, Ivan Lacković Croata oslikao ju je po pjesnikovoj želji izvanrednim kalvarijskim crtežima te na taj način povezao doživljenu riječ s vizualnim prizorom ljudske i božanske patnje - pjesnikove i Kristove.

U razgovoru o tome Marović je s pravom govorio o zajedništvu križa i otkupljenja, Boga i čovjeka.

Ta se povezanost vidi i u njegovim nadahnućima. Nešto duboko osobno, misaono i duhovno progovara u tihim molitvenim stihovima. Transcendencija mu je opipljiva, vjera sigurna. Iskustveno je k njoj došao kroz patnju i metanoju. Stoga se nije čuditi što na momente uopće ne moli da ozdravi nego da izdrži svoju bol i da je "pronese(m) ko svijeću užganu kroz život i darovano vrijeme":

Bože moj daj mi
da baš ovo nebo bol
baš ovu strepnju nestanovitost
pronesem ko svijeću
užganu
kroz život
i
darovano vrijeme
viđene i neviđene oblake
(ko Sutikve iznad Innsbrucka)
dubinu i visinu
plavet i prisnost
neizumrljih
očijuriječi
a muk da more bude
a muk da more bude

(Molitva)

Doista, ova molbenica jasno potvrđuje ne samo religiozni nego, još više, duhovni portret svoga autora; otkriva intimni lik Tonča Marovića Petrasova te tako daje konačni odgovor na sva moguća pitanja koja bismo mogli, na temelju nekih njegovih upitnih misli i stihova, različito postaviti.

Ne smatramo dakle navedene stihove jedinom riječi našega pjesnika, ali znamo da tako nešto može izreći samo istinski humanist i duboko osvjedočeni vjernik.

Zajedničko djelo

Ne bismo stvarali posebne zaključke. Cilj nam je bio predstaviti pjesnika u prvom redu njegovom riječju, i stih-stil, i religiozni lik. U njoj se - u toj riječi, u pjesmi - nalaze najvažniji zaključci i odgovori. Ovo je naše zajedničko djelo, moje i pjesnikovo.

Teško je u životu i u raspravama izbjeći lutanja, nemire i upitnosti. Ne treba se pjesniku čuditi. Sve je to bilo - čini se - potrebno, da snažnije zaiskre vjera i predanje u mučnim časovima kušnje.

Ako je pjesnik zaista uspio - a imamo dojam da jest - u svoje molitve i predanja prenijeti vjerodostojan religiozni portret, za kojim je, kako smo vidjeli, i on sam - kao i mi ovdje - tragao, onda ima pravo njegov suputnik i kritičar Tonko Maroević kad u Predgovoru zbirke *Oče naš* upozorava: "Pozvati se na sadržaj ili motiv ishodišnog Očenaša za Tonča Petrasova Marovića nikako nije značilo krenuti linijom manjeg otpora. Govoriti o 'zadnjim stvarima' za njega je sve prije no ponavljati puke općenitosti. Ovom pjesniku nutarnje

otpornosti i vitalnog nemirenja ne dolikuje hotimično prihvaćanje bilo kakvih konvencija, već ga odlikuje skupo plaćeni put do afirmativnog prepoznavanja svijeta, njegova Tvorca i vlastita idealnog Oca... kao što je u pročišćavanju od nebitnosti znao i 'moći ne govoriti', tako je u obogaćivanju iskustvenog registra došao do zahvalnosti i potrebe uzvraćanja na daru života."⁶

To je točno. Kakav je bio u svome životu, u odnosu prema sebi i drugima, stihu i pjesmi, stvarnosti i razmišljanju, Marović je, eto, bio i prema vjeri, molitvi, metafizici, misli i Bogu. Tražio je svoje putove i izražavao se na svoj način, osobno, doživljeno, izvorno. Bitnost ga je zanimala; sve drugo je izbjegavao.

Bio je tih i prkosan, svoj i naš - pjesnik velikog srca i djetinji blage duše, ali istodobno buntovan i kritičan prema sebi i drugima. Znao se je poigravati riječju i stihom, ali mu je bilo draže suspregnuti se, reći na svoj način, sadržajno i lijepo. Posebno mu je bilo drago "moći ne govoriti", jer to je - govorio je - najteže. Na to je bio ponosan. Davno smo o tome razgovarali, prije 5 godina, 1988, u njegovu stanu na Bačvicama. Shvatio sam tada kako su duboki doživljaji koji ga sile da piše.⁷ I da "ne govori", kad nema što reći.

⁶ Tonko Maroević, *Predgovor*, u: Tonči Marović Petrasov-Ivan Lacković Croatia, *Oče naš*, Zagreb 1990, str. 3.

⁷ Tonči je za života želio moj osvrt, prikaz, kritiku - javnu riječ. I ja sam mu to obećao, prijateljski. Obveze mi, nažalost, nisu dopustile da prije ispunim svoje obećanje. Tek sada ga, evo, (u ljeto 1993) ostvarujem. Poslije hommagea na *Marulićevim danima* 1992, na godišnjicu Tončove smrti u crkvi sv. Frane u Splitu, gdje sam ga poetski predstavio, ovdje sam mu pokušao dati širi portret na temelju njegovih riječi - prema njegovim pjesmama. Svjestan sam da nije lako ponirati u tuđe osjećaje i misli kroz poetski napisan stih. Poezija je uvijek višeznačna, a njezina interpretacija nedorečena. Nedorečeni su, sigurno, i ovi portreti. No ovakvi kakvi su naše su zajedničko djelo - moje i Tonča Marovića Petrasova.